

**Формування напрямів стратегічного розвитку агропродовольчого підкомплексу країни як основи забезпечення національної продовольчої безпеки.**

Прикарпатський національний університет  
імені Василя Стефаника  
Міністерства освіти і науки України  
Кафедра менеджменту і маркетингу  
76000, м. Івано-Франківськ,  
вул. Шевченка, 82  
тел: 59-61-44  
e-mail: king\_stat@mail.ru

**Анотація.** У статті запропоновано стратегічні напрями розвитку агропродовольчого підкомплексу, розглянуті основні аспекти проблеми продовольчої безпеки України на сучасному етапі розвитку та зв'язок з державною аграрною політикою, визначені стратегічні орієнтири забезпечення населення продовольством, джерела отримання продовольства, необхідні ресурси і механізми їхнього використання з найвищою економічною та соціальною ефективністю.

**Ключові слова:** продовольча безпека, стратегічні пріоритети розвитку агропродовольчого підкомплексу, державна політика

**Annotation.** The paper proposes strategic directions of the agri-food sub, the basic aspects of food security of Ukraine at the present stage of development and the relationship with the state's agricultural policy, defined strategic goals of providing the population with food, sources of food, the necessary resources and mechanisms for use with the greatest economic and social efficiency.

**Key words:** food security, the strategic priorities of the agri-food sub, public policy.

**Вступ.** Найважливішим завданням стратегічного розвитку національного АПК є стабілізація продовольчого ринку. Проте його не можна вирішити без реалізації комплексної системи заходів у сфері покращення якості і забезпечення безпеки продовольства.

Головна складова безпеки людини – це впевненість у відсутності страху та потреб, продовольчу безпеку можна пояснити як соціально-економічний та екологічний стан у державі, при якому всі її громадяни стабільно та

гарантовано забезпечені продовольством у необхідній кількості, асортименті та відповідній якості.

На актуальність проблеми продовольчої безпеки України в системі стратегічного управління вказують численні явища: обвальне падіння купівельної спроможності населення, згортання виробництва сільськогосподарської продукції, істотне зростання імпорту продовольчих товарів. Необхідно зауважити, що багато теоретичних питань є ще досі не розв'язаними й залишаються дискусійними. Безумовно, без належного розвитку людського потенціалу, забезпечення населення достатньою кількістю продовольства високої якості, зростання ВВП на душу населення орієнтація держави на міжнародні стандарти рівня та якості життя неможлива. На сьогоднішній день вітчизняне виробництво здатне задовольнити внутрішні потреби громадян у продовольстві приблизно на 50 % [1, с. 110]. Автор погоджується з думкою експертів, що для того, щоб задовольнити потреби населення, як вимагає продовольча безпека країни, імпорт харчової продукції має становити не більше 18 – 35 %.

**Постановка завдання.** Гарантування продовольчої безпеки, як одного із основних пріоритетів стратегічного розвитку національної економіки України, у політичному полі посідає визначальне місце і є однією з причин поглиблених наукових досліджень, визначаючи їх актуальність. На це вказує численний науковий доробок з питань формування продовольчої безпеки держави її теоретичних і методологічних основ, обґрунтування продовольчої парадигми. Серед досліджень окремі аспекти висвітлено в роботах Ю.Д. Білика, О.І. Гойчук, З.І. Ільїної, М.В. Калінчика, С.М. Кваші, А.С. Лисецького, І.І. Лукінова, Л.В. Молдован, В.М. Олійника, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, Н.В. Сеперович, В.О. Точиліна, В.М. Трегобчука, М.Й. Хорунжого, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина та інших вчених-економістів. Необхідність посиленої уваги до національної продовольчої безпеки зумовлена тим, що по-перше, існує постійна потреба забезпечення кількісного обсягу виробництва і споживання продовольства, по-друге, існує

необхідність збалансування попиту і пропозиції, шляхом проведення політики державного регулювання кон'юнктури, і, по-третє, продовольча безпека як складова частина економічної та національної безпеки впливає на добробут нації, досягнення стратегії розвитку економіки, в тому числі і продовольчої незалежності. Така увага продиктована і основоположним значенням продовольчої безпеки, як детермінанти, навколо якої будується аграрна політика держави, її характер, напрями і пріоритети, окреслюються стратегічні цілі, засоби та інструменти, що особливо важливо в умовах глобалізації економіки та інтеграційних процесів. На жаль, сучасні фундаментальні дослідження та методологія організаційного забезпечення і функціонування продовольчої безпеки на практиці не завжди матеріалізуються в рішення державного управління в процесі державотворення, і майже не втілюються учасниками ринкових відносин. Можливо, саме тому на сьогодні й досі відсутнє єдине трактування продовольчої безпеки в нормативно-правовому полі, а тому при проведенні аграрної політики та прийнятті управлінських рішень і дотепер закладаються різні суперечливі трактування її суті спираючись на різні вітчизняні та зарубіжні джерела. Багатогранні, а інколи й суперечливі погляди на суть продовольчої безпеки притримуються єдиної лінії, за якої основою продовольчої безпеки країни слід вважати стабілізацію ситуації в агропромисловому комплексі, відродження сільськогосподарського виробництва та соціальних умов життя на селі [2, с.124]. Серед більшості тверджень продовольча безпека зводиться до її звуженого розуміння, характеризуючи її певну сторону: споживання, виробництво, або імпорт, і не розглядається як полісистемне та багатогранне явище.

**Результати дослідження.** В основу стратегічної моделі національної продовольчої безпеки покладено фундаментальні основи - продовольча доктрина, тобто «всебічно обґрунтована сучасна філософія продовольчого забезпечення» [3, с. 261], яка «проголошує принципово нові завдання, що покладаються на агропродовольчий комплекс,... а також напрями реформ

для безумовного виконання цих завдань» [4]. Доктрина закладається наукою, матеріалізується в стратегію розвитку агропродовольчого підкомплексу, підкріплюється державним управлінням, реалізується суб'єктами економічних відносин та оцінюються споживачами через продовольчий добробут нації, розширене відтворення населення та його продуктивне життя, впливаючи при цьому на перебіг суспільно-економічних процесів і забезпечуючи досягнення стратегічної мети держави, в тому числі і продовольчої безпеки. Суть якої полягає в гарантуванні державою продовольчого забезпечення населення за умов фізичної і економічної доступності на рівні що забезпечує здоров'я особи, репродуктивний розвиток нації та покращення її суспільно-економічного становища. Досягнення мети продовольчої безпеки можливе за умов слідування її стратегічному курсу, враховуючи при цьому вплив чинників та попереджаючи їх негативні прояви (надзвичайні ситуації, кризи). Визначальна роль у регулюванні та корегуванні процесів, що мають прямий та опосередкований вплив на рівень продовольчої безпеки належить державі, де аграрна політика, продовольча безпека і продовольча проблема виступають взаємопов'язаними і діалектично залежними поняттями [3, с. 41]. Саме продовольча проблема зумовлює об'єктивну необхідність постійного визначення головних напрямів нової чи корегування чинної аграрної політики задля уникнення суспільної кризи. Тому основоположним у моделі і є вплив держави на стратегічний розвиток економіки агропромислового виробництва, який, на нашу думку, повинен здійснюватись через захист і підтримку виробників, регулювання ринку, стимулювання національного споживання.

Слід наголосити, що на думку багатьох вчених низькі темпи розвитку сільського господарства України зумовлені не відсутністю програм і стратегій розвитку галузі, а в надмірній політизації процесу реформування. Прийняті проекти, плани, укази й постанови мали явну політичну спрямованість, лобіювали інтереси певних бізнес-груп і були економічно необґрунтованими. Проведений аналіз дозволив виділити наступні основні

помилки минулих програм розвитку національного сільськогосподарського виробництва.

Дискусія про необхідність розширення орендних відносин ведеться в багатьох розвинених країнах світу: США, Франції, Німеччини. Основний аргумент «за» приватну земельну власність (і відповідно, проти оренди) полягає в тому, що орендні господарства недовговічні, нестійкі, не зацікавлені у підтримці та збереженні ґрунтової родючості, проведенні природоохоронних заходів, зазначені проблеми дійсно мають місце в Україні, проте є наслідком не самої оренди, а недосконалості законів про паювання і оренду земель, а також слабого контролю земельних органів.

Власні дослідження автора

На нашу думку, сільськогосподарське виробництво має базуватися на відновленій загальнонародній власності на землю, причому користування землею повинно бути платним на умовах довгострокової цільової оренди на термін 15-25 років. На нинішньому етапі земельної реформи є можливості повернути значну частину сільськогосподарських земель у державну власність. Мова не йде про націоналізацію.

В умовах багатокладного сільського господарства повинні зберігатися різні форми власності, володіння і користування землею. Необхідно чергу насамперед викупити земельні угіддя, які не використовуються ефективно в сільському господарстві внаслідок необґрунтованих причин.

Згідно з даними перепису 30% великих і середніх організацій аграрного спрямування та 48% фермерів не займаються постійно сільськогосподарською діяльністю, а більша частина земель у них не обробляється.

Стратегії розвитку сільського господарства останніх 15-ти років були спрямовані не на модернізацію великих, високо механізованих колективних підприємств, а на процедуру розукрупнення аграрного виробництва, створення дрібних фермерських господарств (з площею земельних угідь до 50 га). Ці нові фермерські господарства є низько ефективними, так як них

відсутній відповідний кадровий потенціал, здатний до праці в ринковому мінливому середовищі, а технічна база, постачальницько-збутова й обслуговуюча інфраструктура цих нових господарств не відповідають умовам прибуткового господарювання. Помилковою була й сама ідея паювання землі, особливо виділення паїв у натурі, що призвело до поділу великих полів на дрібні ділянки і появи мільйона власників, ліквідації сівозмін, систем меліорації, захисту ґрунтів від ерозії тощо.

Інша причина кризи сільськогосподарського виробництва і зниження його прибутковості вбачається в диспаритеті цін на аграрну і промислову продукцію, внаслідок чого сільське господарство України недоотримало за останні 20 років більше 100 мільярдів гривень. Роль присадибних господарств у виробництві трудомісткої продукції явно завищувалася.

Старіюче сільське населення не в змозі забезпечити навіть власні потреби в молоці, м'ясі, овочах і фруктах, а мотивація молоді - займатися сільським господарством - відсутня.

Криза сільського господарства стала причиною кризи в сільському соціумі, основними ознаками якої є: різке зниження оплати праці і доходів селян, безробіття, припинення будівництва житла, доріг, водогонів, закриття будинків культури, дитсадків, скорочення руху пасажирського сільського транспорту. Розлад колективних сільськогосподарських підприємств, багато з яких утримували на балансі об'єкти соціального культурного побуту тільки погіршив кризові явища. Таким чином, розробка дієвої стратегії розвитку агропромислового комплексу викликана об'єктивною необхідністю.

Розробку стратегії розвитку АПК іноді розуміють як підбір економічних інструментів та необхідного юридичного й адміністративного забезпечення. На нашу думку, це помилковий підхід. Розробка відповідної стратегії розвитку має включати в себе, перш за все, визначення цілей (пріоритетів розвитку) і вибір інструментів, які з цих пріоритетів впливають.

Звідси стає очевидним, що, по-перше, реальна господарська політика, що розуміється як програма діяльності, завжди є вибором між бажаним і

можливим у даний історичний період. По-друге, в умовах ринку в основу регулятора економічного розвитку має бути покладено механізм, що вивільняє рушійні сили, які покладені в основу ринкової системи.

Основними цілями стратегії розвитку аграрного сектора економіки є: забезпечення ефективного і сталого сільськогосподарського виробництва, стабілізація попиту та пропозиції продовольства, зростання конкурентоспроможності продукції рослинництва і тваринництва, соціальний розвиток сільських територій, відновлення і підтримання екологічної рівноваги тощо.

Важливою складовою стратегії розвитку агропродовольчого підкомплексу є створення умов для впровадження інновацій і вдосконалення наукового забезпечення функціонування АПК у цілому. Для цього кошти необхідно реалізувати високотехнологічні проекти виробництва сільськогосподарської продукції; підтримувати наукові дослідження в галузі інноваційних аграрних технологій, включаючи біотехнології мікроорганізмів, рослин, тварин, нанотехнології, альтернативну енергетику, інформаційно-біологічні технології та ін.; поліпшити племінну роботу, орієнтовану на максимальне використання селекційних досягнень і генетичного потенціалу тварин.

Концепція управління розвитком сільськогосподарського виробництва повинна виходити з того, що аграрний сектор є найважливішою частиною соціально-економічної системи та істотною умовою соціальної і політичної стабільності в країні. Це передбачає перетворення агросфери на чинник позитивної національної динаміки, оскільки визначається місцем і роллю галузі в територіальній системі, як окремих регіонів, так і країни в цілому.

Досягнення цієї мети пов'язане із забезпеченням ефективності сільськогосподарського виробництва, збалансованості продовольчого ринку, конкурентоспроможності вітчизняної сільгосппродукції, розвитку соціального середовища, що уявляється можливим при значній концентрації регулюючих заходів у галузі.

У даному випадку мова йде про управління розвитком сільського господарства на основі поглиблення аграрних перетворень, координації всіх регулюючих зусиль у всьому спектрі можливих форм підтримки аграрного виробництва. Вказані обставини визначають необхідність підвищення ефективності процесу стратегічного управління в сільському господарстві, головним чином, за рахунок раціонального планування і прогнозування його розвитку.

Стратегія розвитку аграрного сектора в сучасних умовах ускладнюється зміною форм господарювання, що склалися, при низьких рівнях матеріально-технічного, кадрового і фінансового забезпечення сільгоспвиробників.

Тому раціоналізація системи управління агросферою ґрунтується не лише на ухваленні комплексу економічних, фінансових, структурно-організаційних заходів, а й на розробці і реалізації стратегій фінансово-економічної, структурно-організаційної, інституційної, маркетингової, інноваційної, екологічної і соціальної спрямованості, які реально могли б забезпечити ефективне і конкурентне функціонування сільськогосподарського виробництва.

Досягнення заявлених цілей розвитку АПК можливе при дотриманні наступних принципів національної аграрної політики.

I. Державна підтримка в освоєнні інноваційних методів ведення виробництва сільськогосподарськими виробниками та іншими підприємствами агробізнесу, незалежно від їх організаційно-правової форми господарювання і масштабів діяльності.

II. Державна підтримка сільськогосподарських виробників, що перейшли на принципи біологізації ведення галузі і енергозбереження з урахуванням наукових обґрунтованих зональних систем землеробства.

III. Державна підтримка виробництва продукції тваринництва з використанням ресурсозберігаючих технологій догляду за тваринами.



IV. Регулювання балансу інтересів виробників сільськогосподарської продукції та організації сфер переробки і торгівлі, розвиток ринкової інфраструктури тощо.

V. Залучення інвесторів у сектор інтенсивного високопродуктивного спеціалізованого аграрного виробництва з використанням інноваційних технологій (великі тваринницькі комплекси, вузькоспеціалізовані зернові господарства та ін.), що супроводжується контролем за використанням природних ресурсів і станом родючості ґрунтів, які реалізують проекти поглибленої переробки сільськогосподарської продукції і виробництва засобів виробництва для АПК.

Для виконання цілей стратегії встановлені наступні завдання і пріоритетні напрями розвитку АПК, які нами об'єднано в п'ять блоків:

I. У галузі збереження родючості ґрунтів:

- сформувати систему нормативних актів і стандартів для ведення біологізованого землеробства, сформувати систему стимулювання переходу сільськогосподаровиробників на принципи біологізації;
- змінити систему нормативно-правового регулювання в частині вилучення орендованих земельних ділянок унаслідок неефективного або нецільового їх використання;
- організувати роботу центрів моніторингу стану сільськогосподарських угідь і методів ведення аграрного виробництва;
- організувати підготовку кадрів для АПК в галузі збереження родючості ґрунтів;
- провести комплекс заходів щодо відновлення агротехнічних меліорацій.

II. Досягнення оптимального рівня виробництва основних видів високоякісних продуктів харчування і підвищення ефективності функціонування АПК, що передбачає:

- пріоритетну підтримку тваринництва;
- здійснення комплексу заходів щодо відновлення меліоративних систем для стабільного виробництва продукції кормових культур;

-розробку заходів щодо залучення на основі соціального партнерства інвесторів у сектор аграрного виробництва з використанням інтенсивних технологій, у тому числі й через емісію цінних паперів (тваринницьких комплексів з повним циклом вирощування тварин і птиці, глибокою переробкою тваринницької продукції з використанням безвідходних технологій);

-визначення найбільш ефективних напрямів підтримки виробництва плодів, винограду і овочів як галузей, що сприяють не лише підвищенню зайнятості в сільській місцевості, а й забезпечення населення країни високовітамінною продукцією вітчизняного походження;

-сприяння створенню і просуванню брендів продуктів харчування (включаючи напої) на основі вітчизняної сільськогосподарської сировини;

-зміну нормативно-правового регулювання в частині вилучення орендованих земельних ділянок за їх неефективне або нецільове використання;

-розвиток страхування в сільському господарстві з державною підтримкою, у тому числі й у тваринництві;

-стимулювання розвитку мережі заготівельних, постачальницько-збутових, переробних і кредитних сільськогосподарських споживчих кооперативів, галузевих асоціацій сільгоспвиробників тощо;

-розробку системи пріоритетної державної підтримки виробництва продукції рослинництва та тваринництва, яка стимулює ресурсозберігання і підвищення ефективності господарської діяльності;

-залучення інвесторів у сектор високопродуктивного, високотехнологічного і спеціалізованого аграрного виробництва, у тому числі з використанням бюджетних коштів для формування статутних капіталів господарюючих суб'єктів.

Ш. Регулювання ринку і розвитку ринкової інфраструктури АПК на основі:

-організації продовольчих оптових ринків, формування системи об'єктів складського господарства;

-залучення інвесторів для створення сільськогосподарських логістичних центрів;

-сприяння розвитку сучасних форматів торгівлі і забезпечення доступу місцевих виробників у торговельні мережі, а також сприяти укладенню довготривалих договорів з органами соціальної сфери і бюджетними організаціями на постачання продуктів харчування.

IV. Вдосконалення наукового забезпечення АПК на інноваційних засадах, що передбачає:

-поліпшення племінної роботи, орієнтованої на максимальне використання селекційних досягнень і генетичного потенціалу тварин;

-розвиток насінництва сільськогосподарських культур, у тому числі й овочевих;

-формування і розвиток інформаційно-консультаційної системи, у тому числі й дорадництва;

-використання сценарного моделювання для розробки прогнозів розвитку АПК.

V. Забезпечення соціально-економічного розвитку села шляхом:

-запровадження системи соціального партнерства, що зобов'язує інвесторів аграрного сектора брати на себе певні зобов'язання в соціальній сфері;

- підсилити роботу з розвитку соціальної сфери та створення сприятливих соціально-економічних умов проживання людей і відтворення їх трудового потенціалу на селі, формування сільських поселень XXI століття.

Слід зазначити, що в сучасних умовах в сільському господарстві необхідно передбачати систему часткового бюджетного фінансування, проведення еколого-економічних досліджень в галузі селекційно-племінних розробок. Така позиція дозволяє краще маневрувати фінансовими ресурсами у напрямку створення спеціальних фондів соціального захисту працівників продовольчого комплексу на принципах їхньої матеріальної відповідальності і зацікавленості. В ринковій економіці трансформується і система

розподільних відносин – зростає частка платних соціальних послуг (платної медицини, освіти). Безперечно, це може викликати досить різке зростання фінансового навантаження на підприємства й обумовлювати значне підвищення відповідальності роботодавця за створення екобезпечного виробничого середовища, за розміри пільг і компенсацій, пов'язаних з роботою у несприятливих умовах праці. Підприємства, в принципі, змушені все частіше проводити активну політику у сфері охорони праці, соціального (економічного) страхування від нещасних випадків (включаючи екологічно обумовлену захворюваність працюючих, наприклад, у зв'язку з проблемою пріонів) на виробництві. При цьому економічний механізм в галузі охорони природи має базуватися на більш об'єктивній оцінці всіх складових професійного ризику, у т.ч. екологічного, що виражається, зокрема, у підвищеній захворюваності тварин з негативними наслідками для здоров'я людей.

У висновку відзначимо, що більш детальне дослідження теоретичних і прикладних аспектів організації й економічного стимулювання виробництва якісної, екологічно чистої продукції сільського господарства, а також забезпечення продовольчої безпеки доцільно здійснювати на фоні практичних заходів щодо реформування господарського (організаційно-економічного, еколого-економічного) механізму управління продовольчим комплексом.

Основні фактори забезпечення продовольчої безпеки та механізми їх реалізації включають: формування відповідного політичного, соціального та економічного середовища з метою створення найкращих умов для усунення бідності (стимулювання генерування та реалізації потенціалу приватних і суспільних ініціатив з метою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку та екологізації свідомості населення); покращення фізичної та економічної доступності продовольства, а також забезпечення рівноправного доступу до земельних, водних та фінансових ресурсів (покращення доступу агровиробників до високопродуктивних генетичних ресурсів, розвиток

національної інформаційної системи ідентифікації територій з низькими рівнями продовольчої безпеки, інтенсифікація та диверсифікація агровиробництва, підвищення його еколого-економічної та соціальної ефективності); державне регулювання сталого розвитку агропродовольчої сфери (забезпечення біологічної диверсифікованості, поновлення природної ресурсної бази, фінансування досліджень та наукової співпраці на всіх рівнях з метою підвищення продуктивного потенціалу сільського господарства на екологічних принципах); полегшення наслідків природних та антропогенних катаклізмів; оптимальне розміщення та використання інвестицій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку агроecosystem та сільських територій (створення концепції оптимального, з точки зору формування продовольчої безпеки, інвестування агропродовольчої сфери, мобілізація і оптимізація фінансових і технічних ресурсів); міжнародне співробітництво (створення маркетингових і транспортних систем з метою полегшення міжнародної торгівлі).

Розв'язання проблеми забезпечення продовольчої безпеки базується на зростанні обсягів виробництва і споживання продуктів харчування. Збільшення рівня виробництва сільськогосподарської продукції в сучасних умовах вимагає значних витрат. У зв'язку з цим виникає проблема оцінки ефективності заходів, спрямованих на підвищення рівня продовольчої безпеки. Особливо актуальною вона стає в ринкових умовах, коли виключається штучна підтримка неефективно працюючих підприємств. Таким чином, при розробці заходів, спрямованих на досягнення продовольчої безпеки, ключову роль відіграє чітке розуміння, що саме є результатом на мікро- та макрорівні, і які витрати необхідно враховувати для визначення ефективності цих заходів.

Сутність екологізації продовольчої безпеки полягає у розвитку екологічно збалансованого виробництва продуктів харчування, коли на основі системи організаційно-правових, науково-технологічних, соціально-економічних та інших відносин забезпечуються необхідні та економічно

доступні рівні кількості та якості (екологічності) споживання. З цих позицій продовольча безпека обумовлює необхідність формування системи екологічної сертифікації якості агропромислової продукції на основі регламентації вмісту шкідливих речовин та урахування економічного збитку від погіршення здоров'я.

**Висновки.** Агропродовольча сфера може стати базовою передумовою для більш широкого стратегічного розвитку всієї економіки та формування вищого рівня продовольчої безпеки.

Отже, стратегічною прогамою розвитку вітчизняної агропродовольчої системи, реалізацію якої держава має допомогти забезпечити абсолютне і стабільне задоволення потреб населення країни в якісному і доступному продовольстві, а також продовольчу безпеку в системі розвитку національної економіки.

Основними завданнями державних органів управління є своєчасне прогнозування та виявлення загроз продовольчої безпеки, мінімізація їх негативних наслідків за рахунок стратегічних запасів продовольства. Слід створити комплексну систему спостережень, збору, обробки, систематизації та аналізу інформації щодо виробництва, управління запасами і постачання продовольства, якості і безпеки харчових продуктів, споживання продовольства та харчування населення. Також необхідно сформувати державні інформаційні ресурси у сфері забезпечення продовольчої безпеки, використовуючи сучасні засоби комунікації, а саме: Інтернет, мобільний зв'язок тощо. Також важливо організувати своєчасне інформування виробників і надання консультаційних послуг державними органами та дорадчими службами щодо державних програм підтримки галузі і схем їх реалізації, механізмів регулювання ринків сільгосппродукції.

## Список використаної літератури

1. Пушак Я. Я. Продовольча безпека та шляхи її забезпечення / Я. Я. Пушак // Науковий вісник Ужгородського університету. - 2011. - № 33. - с. 110–114.
2. Вантух В.П. Формування системи державної підтримки розвитку фермерства в зарубіжних країнах // Економіка АПК. - 2005. - № 12. - с. 123
3. Аграрна політика: Підручник / М.Й. Хорунжий. - К.: КНЕУ, 2010. - 321 с.
4. Проект «Національної доктрини реформування та розвитку агропродовольчого комплексу України» [Електр. ресурс]. - Спосіб доступу: <http://minagro.gov.ua>
5. Гасуха Л. Розвиток агропромислового комплексу як основа гарантування продовольчої безпеки держави / Л. Гасуха // Економіст. – 2012. – № 9. – С. 44–46.
6. Мерхо О., Колесник В. Шляхи ринкового підвищення продовольчої безпеки України // БІЗНЕС ІНФОРМ. – 2011. – № 7(1). – С. 73–77.
7. Джурик Н. Продовольча безпека України / Н. Р. Джурик, С. В. Майкова, Н. Я. Сусол та ін. // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.4. – С. 189–195.
8. Крупін В. Є. Аспекти формування продовольчої безпеки України / В. Є. Крупін, Я. Я. Пушак // Економічні інформації. – 2012. – № 47. – С. 70–80.
9. Шлапак О. В. Продовольча безпека і роль тваринництва в її забезпеченні / О. В. Шлапак // Економіка України. – 2012. – № 12. – С. 83–91.

## References

1. Pushak, (2011) Food security and ways to provide. Scientific Bulletin of the Uzhgorod University, 33., 110-114.
2. Vantukh, (2005) Formation of state support for farmers in foreign countries. ECONOMY APC, 12., 123.
3. Khorunzhiy, M. (2010) Agricultural policy. Kyiv: Edition KhNEU.
4. The "Doctrine of National Reform and Development of the agroindustrial complex of Ukraine", from <http://minagro.gov.ua>
5. Hasuha L, (2012) Development of agriculture as a basis for ensuring food security. Economist., 9., 44-46.
6. Merho A., V. Kolesnik. (2011) Ways to Market improving food security of Ukraine. Business Inform, 7, 73-77.
7. N.G Dzhuryk, S.V Maikova, N.Y Susol et al. (2011) Food Security Ukraine .Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine. 21.4, 189-195.
8. V.E Krupin, J.J Pushak. (2012) Formation aspects of food safety in Ukraine. Economic information, 47, 70-80.
9. Chlapak A. (2012) Food security and the role of livestock in its maintenance. Economy of Ukraine.12, 83-91.